

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата філологічних наук, доцента, доцента кафедри української літератури

Факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

ПОЛЯРУШ НІНИ СТЕПАНІВНИ

про дисертацію

ПРИСТАШ АНАСТАСІЇ АНДРІЇВНИ

на тему: «Арабістика в рецепції Агатангела Кримського:

інтертекстуальний, перекладацький та епістолярний виміри», яка подана

на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 035 Філологія

у галузі знань 03 Гуманітарні науки

до разової спеціалізованої вченої ради

Національної академії Служби безпеки України

Актуальність теми дослідження Присташ Анастасії Андріївни зумовлена необхідністю цілісного осмислення різноаспектної спадщини Агатангела Кримського, першого і до сьогодні найвидатнішого українського сходознавця, його вагомому внеску у розбудову вітчизняної науки та культури з посиленою увагою та з урахуванням сучасних подій. А. Кримський належить до блискучої плеяди подвижників української науки, чия діяльність стала невід'ємною частиною українського сходознавства, славістики, літератури, фольклору, історії, етнографії, культури. Одним із важливих наукових матеріалів ученого, хронологічно першим, на думку дослідників, була арабістика, арабська мова й література, філологія, релігія. Омелян Пріцак про це сказав: «Агатангел Юхимович був насамперед філолог – арабіст та ісламіст, який був дуже обізнаний в арабській духовній та світовій літературі, а також у працях середньовічних арабських істориків». Отже, спроба Анастасії Присташ зробити компаративний аналіз специфіки рецепції арабістики у творчості Агатангела Кримського у площині епістолярного, інтертекстуального та перекладацького вимірів є безсумнівно актуальною і науково обґрунтованою. Відомо, що Арабський Схід мав неабиякий вплив на формування свідомості вченого, був не лише інтелектуальним, але й екзистенційним його досвідом. Східна поезія і література, на слушну думку Соломії Павличко, виявлялася тим простором свободи, якого так бракувало А. Кримському в його реальному житті. До якоїсь міри в студіях Сходу Кримський компенсував цю нестачу.

Окрім того, актуальність поданої до захисту дисертації посилюється і тим, що її результати можуть бути використані під час викладання філологічних дисциплін, здійснення перекладів, розробки лінгвокультурологічних словників і довідників, а також навчально-методичних посібників.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Рецензоване дослідження зорієнтоване на реалізацію положень Стратегії забезпечення державної безпеки України. Обрана тема відповідає п. 32 Філологія в системі СБУ «Основних напрямів наукових та науково-технічних досліджень у системі Служби безпеки України» і є її важливим складником наукової роботи закладу освіти.

Безперечною є **наукова новизна отриманих результатів**. Рецензована робота є новим словом в українському сходознавчому дискурсі, в якому уважно простежено функціонування арабістики в художній творчості А. Кримського, його епістолярії та в перекладах у форматі інтертекстуальності і міжкультурного діалогу. Це забезпечило увиразнення специфіки рецепції арабістики у творчій спадщині митця.

Погоджуємося з авторкою роботи щодо найбільш важливих положень, сформульованих у дисертації і винесених на захист. Вартує уваги і те, що в роботі осмислено художню творчість Агатангела Кримського як комплексну систему інтертекстуальних, перекладацьких та епістолярних вимірів рецепції арабської літературної традиції; репродуковано цілісне інтертекстуальне поле художньої спадщини письменника в його кореляції з арабською словесністю; обґрунтовано механізми реалізації перекладацьких стратегій у змалюванні арабської поезії та Корану.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є достатньо високим і науково вартісним. Це зумовлено вибудованою авторкою теоретико-методологічною основою дослідження, яку складають праці українських та зарубіжних учених з ключових напрямів сучасного літературознавства, компаративістики й орієнталістики. Важливим чинником достовірності й обґрунтованості результатів і висновків дослідження є звернення дисертантки до комплексного міждисциплінарного аналізу арабістики у творчості А. Кримського.

Заслуговує уваги і використання дисертанткою різномовних лексикографічних і довідкових джерел, оригінальних текстів класичної арабської поезії, літературної критики.

Структура та зміст дисертації прикметні логічною послідовністю, внутрішньою цілісністю, спрямованістю на фаховий виклад літературного матеріалу, вирішення важливих для його характеристики завдань. Традиційно

структура роботи охоплює такі структурні складники: зміст, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, який нараховує 285 позицій і додатки. У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, ступінь її опрацювання у вітчизняному літературознавстві, визначено мету й завдання дослідження, розкрито наукову новизну й практичну цінність. Розлого подано відомості про методи дослідження та структуру дисертації.

У першому розділі **«Інтертекстуальні зв'язки художньої творчості Агатангела Кримського з арабською літературою»** А. Присташ уважно простежила інтертекстуальні зв'язки прозової та поетичної творчості Агатангела Кримського з арабською словесністю, слушно зауважуючи про намір розглядати інтертекстуальність як перегуки текстів, тобто будь-які (прямі або опосередковані, експліцитні чи імпліцитні) зв'язки українського письменника з арабськими літературними творами. Дослідниця переконана, що «таке осмислення має відбуватися у межах функціонального підходу – з аналізом мотивації автором і осмисленням ролі інтеграції інтертекстуальних елементів до оригінального художнього твору» [с. 28].

Помітною є увага дослідниці до використання А. Кримським у художніх текстах традиційних топосів і архетипів, які відіграють роль образів-універсалів і функціонують як елементи діалогу культур. Яскравим підтвердженням цьому є вкраплення в художні тексти арабських образів у збірці «Пальмове гілля». Дисертантка переконливо доводить, що у творчості А. Кримського головним із способів актуалізації дискурсу арабістики стало переосмислення багатовікового надбання орієнтальної словесності, що сприяло формуванню його ідіостилу.

У підрозділі 1.2.1. чи не вперше розглянуто міжтекстові зв'язки роману «Андрій Лаговський» на інтертекстуальному, паратекстуальному, гіпертекстуальному, а також архітекстуальному рівнях. Скажімо, архітекстуальні зв'язки роману дисертантка розглядає з відомою пам'яткою арабської літератури – збіркою «Тисяча й одна ніч», наполягаючи на тому, що структурна подібність названих творів та їх проблематика підтверджують загальну подібність наративних моделей. Гіпертекстуальний рівень роману розглянуто на його перегуках з культовим сюжетом арабської літератури доби Омеядів. Вартує уваги думка дисертантки про те, що інтертекстуальні зв'язки роману з арабською літературою підкреслюють високий рівень автобіографізму, а також підсилюють інтелектуалізм твору, дозволяють глибше вникнути у психологію героя крізь призму екзистенційного досвіду автора.

На чільному місці у підрозділі 1.2.2. інтертекстуальні зв'язки малої прози Агатангела Кримського з арабським фольклором. Для аналізу обрано дві збірки оповідань А. Кримського: «Повісті і ескізи з українського життя» і «Бейрутські оповідання», у яких, на думку вчених, досить виразними є сходознавчі рефлексії

автора. У полі зору Анастасії Присташ заголовки «Бейрутських оповідань», навіяні автору арабським фольклором, різні фольклорні історії, арабські народні прислів'я, приказки, формули ввічливості та звертань, емфатичні вирази, які автор супроводжує коментарями. Переконливою є думка дослідниці про те, що основним інтертекстуальним прийомом, що допомагає визначити арабську ментальність крізь призму літератури, є цитування паремій, поширених в арабському фольклорі.

Як абсолютно нове явище для української літератури аналізує А. Присташ збірку «Пальмове гілля», наповнену східними мотивами й образами. Осмислюючи екзотичні поезії названої збірки крізь призму паратекстуальності, дисертантка звертає увагу на низку важливих її ознак: назву, що підкреслює східний символізм, підзаголовок, присвяти, які у якості паратексту фіксують соціальні зв'язки автора, на передмову, примітки, східні пасторалі, архітектоніку, подає зразки творів арабських поетів. Ретельний аналіз дає підстави для висновку: в оригінальній художній творчості А. Кримського дискурс арабістики є наскрізним, а інтертекстуальне поле - це унікальна особливість ідіостилу письменника.

У другому розділі «Перекладацькі стратегії Агатангела Кримського» дисертантка зосередила свою дослідницьку увагу на перекладацькій діяльності А. Кримського, її важливості у форматі всесвітньої глобалізації. Дослідниця переконливо доводить, що перекладацька творчість вченого-сходознавця, позначена національним самовизначенням, потребує уважного наукового вивчення та систематизації. Не викликає сумніву твердження дисертантки про те, що А. Кримський не лише через свої орієнтальні розвідки, але й через переклади і переспіви східних мотивів сприяв створенню цілісної картини арабського світу в українському просторі. Серед наукових знахідок у цьому розділі є праця А. Кримського над перекладом «Корану» – священної книги мусульман.

Серед особливостей перекладів А. Кримського дослідниця відзначає наявність вступних заміток, статей до віршів поетів, до окремих циклів творів, цитування окремих рядків твору-оригіналу на початку перекладу. У полі зору А. Присташ основні прийоми перекладів з їх деталізацією, яскравими прикладами, вдалим порівнянням.

Третій розділ дисертації «Епістолярна спадщина А. Кримського в оптиці арабістики» присвячено епістолярію вченого-сходознавця. Уважно простеживши історію дослідження епістолярної спадщини А. Кримського, дисертантка визначила комплекс наукових підходів, необхідних для сучасного студіювання: типологічний, рецептивно-інтерпретаційний та історико-генетичний методи.

Переконливою є думка А. Присташ про те, що найбагатший на елементи арабської тематики є приватний епістолярій вченого періоду його перебування у науковому відрядженні в Бейруті.

Заслуговують уваги запропоновані авторкою критерії для багаторівневого аналізу авторської кореспонденції, виокремлення трьох типів листування та встановлення їх специфічних рис, поява різних гібридних форм: лист-щоденник, лист-дискусія, лист-рецензія та ін. Безсумнівним є твердження про вплив на модифікацію та стилістику епістолярних творів. Значний вплив мала специфіка історико-культурної доби, а також і те, що дискурс арабістики в епістолярії А. Кримського був співзвучним з тенденціями європейського орієнталізму XIX-XX століть.

Висновки та узагальнення до дисертації Анастасії Присташ чіткі і змістовні, можуть мати теоретичне і практичне застосування задля подальшого вивчення творчості А. Кримського, яка органічно вписана в українську літературу кінця XIX – початку XX століття, у загальнокультурний процес України та Близького Сходу.

Окремої високої оцінки заслуговують додатки: додаток Б – коранічні тексти А. Кримського, додаток В – нотатки А. Кримського до перекладів зразків арабської поезії.

Повнота викладення результатів дослідження в опублікованих наукових працях є достатньою та відповідає встановленим вимогам до апробації результатів дисертаційних робіт. Основні результати дослідження висвітлено у 15 наукових працях, з яких – 7 одноосібних у фахових наукових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України, 1 одноосібна стаття у закордонному виданні, 6 праць апробаційного характеру (тези доповідей) і навчальний посібник. Важливо, що результати дослідження пройшли належну апробацію через їх обговорення на наукових конференціях.

Зміст опублікованих праць корелює з основними положеннями дисертації, що наголошує на цілісності авторської наукової концепції.

Академічна доброчесність. Дослідження Анастасії Присташ виконане з дотриманням принципів академічної доброчесності, що спостерігається як у характері опрацювання джерельної бази, так і в способі подання наукових результатів.

Структура роботи, логіка викладу та характер узагальнень увиразнюють самостійність виконаної роботи, у центрі якої – авторська концепція з її послідовною й оригінальною реалізацією.

Отже, опонована дисертація відповідає основним принципам академічної доброчесності, а представлені в ній результати є самостійним і вагомим внеском

у розвиток української літератури, літературної компаративістики й орієнталістики.

Дискусійні питання та зауваження. Робота Анастасії Присташ характеризується системним підходом і послідовністю щодо наукових інтерпретацій літературних явищ, процесів, достовірності, ґрунтовності та переконливості. Водночас вважаємо за необхідне окреслити певні дискусійні питання й побажання:

1. Теоретико-методологічна основа дисертації як сукупність підходів, принципів та методів, які визначають стратегію пошуку, аналізу та тлумачення наукових фактів, необхідних для реалізації поставленої мети, має бути більш увиразненою і чіткою. Її варто було би виокремити.

2. Ретельно опрацювавши творчість А. Кримського-перекладача бажано було би наголосити на його багаторічній плідній співпраці з І. Франком, до порад якого він дослухався у виборі східних поетів, твори яких перекладав, до вибору стратегій перекладу. Відомо, що до 25-літнього ювілею І. Франка були надруковані переклади А. Кримського з арабських поетів з присвятою «Переклади, присвячені шановному Іванові Франкові».

3. Уважне прочитання А. Присташ художнього доробку А. Кримського у форматі його міжтекстових кореляцій з арабською словесністю, аргументоване окреслення його перекладацьких стратегій, систематизація епістолярію вченого-сходознавця, суттєво доповнив би історико-літературний аналіз тла, в якому творив письменник і з ким торував шлях національної літератури до вершин світової.

Висловлені зауваження дискусійні, мають переважно рекомендаційний характер, не нівелюють наукової новизни роботи, її теоретичного й практичного значення, яке визначається теоретико-літературною і прикладною спрямованістю. Отримані результати дисертаційної роботи впроваджено в освітній процес Національної академії Служби безпеки України під час викладання низки навчальних дисциплін.

Дисертація А. Присташ є самостійним, завершеним, цілісним і концептуально вибудованим науковим дослідженням, у якому послідовно реалізовано заявлену мету та завдання. Її структура є логічно вмотивованою. Висновки до розділів, а також загальні висновки узагальнюють отримані результати й демонструють їхню внутрішню узгодженість, мають авторський характер.

Отже, дисертація «Арабістика в рецепції Агатангела Кримського: інтертекстуальний, перекладацький та епістолярний виміри» відповідає вимогам пунктів 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової

установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ №341 від 21.03.2022, №502 від 19.05.2023, №507 від 03.05.2024) та Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки №759 від 31.05.2019), а її авторка Присташ Анастасія Андріївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент:

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури
факультету філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

Ніна ПОЛЯРУШ